

Шляхи реалізації компетентнісного підходу до навчання географії

Розглянуто основні напрямки роботи вчителя географії з реалізації ідей компетентнісного підходу до навчання.

Ключові слова: компетентнісний підхід до навчання, ключові компетентності, навчальні уміння.

Hryhorieva N. V. Ways of Realization of Competency Based Approach to Geography Learning.

The article discusses the main directions of the teacher of geography with the ideas of the competency based approach to learning.

Key words: competency based approach to learning, key competencies, training skills.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство вимагає від школи підготовки випускників, здатних самостійно вирішувати багато життєво важливих завдань, бути соціально активними, усвідомлювати події, критично мислити, використовувати шкільні знання для вирішення реальних проблем. Тому все більшого значення в освіті набуває компетентнісний підхід, оскільки саме компетентності, на думку багатьох міжнародних експертів, є тими індикаторами, що дозволяють визначити готовність учня-випускника до подальшого особистого розвитку й до активної участі в житті суспільства.

Компетентнісний підхід, на думку О. Пометун, – це спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових і предметних компетентностей особистості. Українські педагоги визначили такі групи ключових компетентностей: уміння вчитися, громадянська, підприємницька, загальнокультурна, компетентність з ІКТ, соціальна, здоров'язбережна. Під ключовими компетентностями слід розуміти здатність школярів самостійно діяти в ситуації невизначеності під час розв'язання актуальних для них проблем. Ця здатність повинна бути реалізована в рамках шкільної освіти.

Актуальність упровадження компетентнісного підходу до формування змісту освіти закріплено в Державному стандарті загальної середньої освіти, його реалізовано в Критеріях навчальних досягнень учнів. Предметні компетентності у Державному стандарті освіти визначають як освоєний учнями у процесі навчання досвід специфічної для певного предмета діяльності, пов'язаної з набуттям нового знання, його перетворенням і застосуванням.

Географічні компетентності особистості є важливими в сучасному глобалізованому світі, оскільки дозволяють формувати комплексний погляд на світ, визначати просторові зв'язки між його компонентами, давати оцінку та висловлювати власне ставлення до проблем сьогодення. В основі географічних компетентностей лежать географічні

знання, вміння та навички, формування яких значною мірою залежить від професійного рівня вчителя.

Аналіз досліджень проблеми. Компетентнісний підхід активно досліджується у вітчизняному та зарубіжному науково-педагогічному просторі. Загальні теоретичні положення щодо реалізації цього підходу в освіті розглядаються в роботах Н. Бібік, О. Пометун, О. Овчарук, О. Савченко, А. Хуторського. Окремі питання методики формування предметних компетентцій учнів вивчаються у працях О. Кучер, І. Родигіної, Г. Фреймана, С. Шишова. Питання змісту та організації шкільної географічної освіти на основі компетентнісного підходу, формування географічних компетентцій учнів досліджують О. Топузов, Т. Гільберг, Т. Назаренко.

Метою нашого дослідження є теоретичне осмислення використання потенціалу шкільної географії для набуття учнями найважливіших компетентцій на рівні, який дасть їм змогу брати активну участь у житті суспільства й навчатися протягом життя.

Виклад основного матеріалу. Освітня компетенція як рівень розвитку особистості учня є показником, насамперед, якісного опанування змісту освіти. Через зміст шкільної географічної освіти відбувається підготовка особистості до життя, до поведінки в суспільстві та природі. Знання з географії є основою для практичної діяльності учнів, а вміння – основою для формування ключових компетентностей. Відповідно до нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, переглянуто та внесено зміни до навчальних програм, у тому числі з географії. Вони спрямовані на створення підґрунтя для того, щоб основні результати навчання базувались на досягненні учнями необхідних компетентностей.

Готуючись до уроку географії, вчитель має проаналізувати, як можна використати певний навчальний матеріал для розвитку в учнів як предметних, так і базових компетентностей.

Для цього доцільно скласти їх орієнтовний перелік, який разом зі структурними компонентами освітньої компетенції відобразити в плані уроку.

Користуючись схемою структури освітньої компетенції (Трубачова С. Є.), можна внести в план уроку такі компоненти:

- 1) назва навчальної теми;
- 2) назва компетентності або її елемента;
- 3) мінімальний досвід діяльності або попередній етап сформованості компетентності;
- 4) соціальна, особистісна мотивація необхідності подальшого формування компетентностей;
- 5) знання, вміння, навички, необхідні для подальшого формування компетентності;
- 6) способи діяльності на певному етапі формування компетентності;
- 7) рефлексія ефективності отриманого результату.

Однією з основних вимог Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти щодо завдань вивчення географії є усвідомлення учнями практичної спрямованості географічних знань і доцільності використання їх у житті. На жаль, сьогодні переважна більшість випускників не можуть обґрунтувати зв'язок шкільного предмета з життям, пояснити, для чого вони вивчають той чи інший предмет, як ці знання можуть знадобитися їм в житті.

Саме тому рушійною силою формування компетентностей є мотивація навчального процесу з географії, яка повинна мати ще й результативний ефект. Важливо, щоб кожен учень усвідомив, що він вивчає, який зв'язок має той чи інший матеріал з життям, для чого це потрібно, де в житті ці знання і вміння можуть знадобитися.

На завершення уроку географії доцільно проводити рефлексію. Наприклад, за такими запитаннями:

- Чи досягли ви поставленої мети?
- Чи переконалися ви, що новий матеріал пов'язаний із життям?
- Що дав вам цей урок?
- Чи знадобляться вам набуті знання (вміння) в житті? Де саме, у яких випадках?

Шкільна географічна освіта має поєднувати наукові знання та світ людських потреб, що сприятиме підготовці випускників школи до самостійної діяльності в різноманітній географічній реальності. Виконання цих завдань потребує істотного посилення самостійної й продуктивної діяльності школярів, розвитку їхніх особистісних якостей і творчих здібностей, умінь самостійно здобувати нові знання та розв'язувати проблеми, орієнтуватись у житті суспільства.

Як зазначають науковці, важливою складовою ключових освітніх компетенцій є вміння вчитися. Навчальні вміння формуються в процесі вивчення основ наук, зокрема географії, і необхідні для ефективної навчальної творчо-пошукової діяльності учнів з урахуванням їх індивідуальних особливостей. Уміння вчитися змінює стиль мислення і життя особистості.

У педагогічній літературі виділяють шість основних груп навчальних умінь за видом навчальної діяльності: пізнавальні, практичні, творчі, організаційні, уміння самоконтролю та оцінки.

Вміння самостійно набувати знання відносять до пізнавальних. У компетентнісно орієнтованій моделі навчання значна увага приділяється виробленню в учнів уміння самостійно одержувати знання в процесі роботи з підручником, що є одним з основних джерел навчальної інформації. Міцність і усвідомлене засвоєння програмового матеріалу значною мірою залежать від уміння працювати з підручником. У свою чергу, ці вміння пов'язані з розвитком усіх груп компетентностей, необхідних людині в житті.

Географічна освіта повинна сформувати в учнів уміння користуватися різними джерелами географічної інформації. Оскільки карта є концентрованим носієм інформації, то картографічні знання та вміння (картографічну компетентність) можна розглядати як складник інформаційної.

Як зазначає І. В. Родигіна, вчитель, формуючи інформаційну компетентність, повинен пропонувати учням роботу з альтернативними джерелами інформації; заохочувати до використання додаткової інформації; навчати їх усвідомлено «згортати інформацію», складаючи план, тези, конспект тощо; стимулювати критичне оцінювання інформації.

У цьому контексті особливий інтерес становить географічна карта. Знання багатьох шкільних предметів неможливе без знання карти та вміння користуватися ними. Картографічна підготовка учнів є одним з основних завдань географічної освіти, а вміння користуватися картами – засобом, що забезпечує більш глибоке засвоєння навчального матеріалу. Розвиток у школярів уміння аналізувати карти та використовувати їх як джерела різноманітної інформації сприятиме формуванню інформаційної компетентності.

Одним із важливих кроків на шляху оволодіння школярами інформаційною та соціальною компетентностями є самостійна проектна діяльність у контексті вивчення певної теми, підсумковим етапом якої є підготовка звіту у вигляді презентації результатів дослідження.

Соціальна компетентність передбачає здатність особистості продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі та команді, виконувати різні ролі й функції в колективі, проявляти ініціативу, підтримувати та керувати власними взаєминами.

Предметні географічні компетентності формуються не тільки під час засвоєння географічних знань, а й у процесі набуття учнями практичного досвіду, зокрема вимірювати, обчислювати, будувати й аналізувати графіки, схеми, діаграми, таблиці, користуватися певними приладами.

Для розвитку навчальних умінь творчого характеру необхідно залучати учнів до аналізу проблемних ситуацій і помилок, самостійного формулювання гіпотез і висновків, виділення головного у прочитаному, бачення проблем і знаходження їх нестандартних рішень, конкретизації мети й завдань, критичного мислення. Через використання проблемних методів навчання учні можуть успішно реалізувати свій творчий потенціал. Розвиток у школярів творчих умінь як складової освітніх компетенцій повинен мати науковий, системний характер.

Важливими вміннями, яких учні набувають під час навчання в школі, є також організаційні вміння, уміння самоконтролю, а саме планування своєї діяльності й правильна її організація під час занять та самооцінювання отриманих результатів. Самоконтроль і самооцінювання мають стати складовою частиною всіх видів навчальної діяльності й повинні здійснюватися на всіх етапах її виконання.

При компетентнісному підході навчальна діяльність набуває практичного та дослідницького характеру. На уроках географії школярі вчаться користуватися різними джерелами географічної інформації, переробляти й застосовувати одержану інформацію, вести спостереження на місцевості, складати прогноз розвитку природи та суспільства. Як свідчить практика, ключові компетентності формуються в процесі залучення учнів до активної пізнавальної діяльності. Тому доцільно використовувати активні методи навчання, технології, які розвивають комунікативну, пізнавальну та особистісну активність школярів, формують культуру дискусії, відповідальність за загальний результат діяльності.

Формування загальнокультурної компетентності має специфіку. Ця компетентність стосується сфери розвитку культури особистості та суспільства у всіх її аспектах, що передбачає передусім формування культури міжособистісних відносин, оволодіння вітчизняною та світовою культурною спадщиною, дотримання принципу толерантності. Це потребує розширення обсягу знань про народи, їх походження і розселення, про раси й мови, пристосування до навколишнього середовища, матеріальну й духовну культуру, побут і релігійні особливості. Разом з тим необхідно вивчати елементи власної культури, що ведуть до усвідомлення національної неповторності. Вирішенню цих завдань сприяє міжкультурна освіта, спрямована на виявлення культурних подібностей і відмінностей націй і цивілізацій сучасного світу, формування толерантності щодо представників інших культур.

Ключові компетентності формуються також у позакласній діяльності учнів. Відвідуючи факультативи, гуртки, учні мають змогу застосовувати набуті знання, вміння, навички, способи діяльності, власний досвід у нестандартних ситуаціях. Географічні олімпіади, турніри, конкурси розширюють і поглиблюють здобуті на уроках знання, дають можливість застосувати їх на практиці, розвивають мислення, творчі здібності, сприяють формуванню географічних компетентностей школярів.

В умовах компетентнісного підходу відбуваються зміни в оцінюванні навчальних досягнень учнів. Важливим стає не тільки наявність глибоких знань, сформованих особистих якостей і здібностей, але і здатність застосовувати їх у навчанні та житті. Не менш важливим у сучасній школі є самооцінювання – невід’ємне вміння сучасної людини в процесі пізнання і самопізнання та альтернативний спосіб оцінки досягнень учнів. На думку вчених, людина стає компетентною тоді, коли у неї формується вміння самостійно оцінювати свою діяльність і її результати.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вищевикладене, основними завданнями, які має вирішувати сучасний урок географії, зорієнтований на реалізацію компетентнісного підходу в навчанні, вбачаємо:

- підвищення рівня мотивації навчального процесу;
- практичну спрямованість навчання;
- застосування інтерактивних технологій, які є універсальними для розвитку життєвих компетентностей;
- формування в учнів навичок отримувати, аналізувати та використовувати інформацію з різних джерел;
- використання проблемного навчання, що сприяє самовираженню та самореалізації особистості;
- підвищення рівня самоосвітньої та творчої активності учнів;
- підготовку учнів до постійного самоконтролю навчальної діяльності та самооцінювання її результатів.

З позицій компетентнісного підходу основним результатом освітньої діяльності мають бути не просто знання, а здатність учнів використовувати їх. Саме тому завданням сучасної шкільної географічної освіти є здійснення переорієнтації її цілей на формування таких життєво важливих компетентностей школярів, які сприяли б їхній готовності до подальшого розвитку, самореалізації, активної участі в житті суспільства. Разом з тим слід зазначити, що компетентнісний підхід лише доповнює ту низку освітніх інновацій і класичних підходів, що допомагають педагогам гармонійно поєднувати позитивний досвід для реалізації сучасних освітніх цілей.

Перспективи досліджень вбачаємо у вивченні можливостей формування ключових і предметних компетентностей учнів шляхом використання новітніх технологій навчання на уроках географії.

Література

1. Волобуєва Т. Б. Розвиток творчої компетентності школярів [Текст] / Т. Б. Волобуєва. – Х. : Основа, 2005.
2. Гільберг Т. Реалізація компетентнісного підходу до навчання на уроках географії [Текст] / Т. Гільберг // Географія та основи економіки в школі. – 2009. – № 4. – С. 7–10.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mon.gov.ua/
4. Покась Л. А. Шляхи формування компетенцій у старшокласників на уроках географії [Текст] / Л. А. Покась // Географія та економіка в сучасній школі. – 2012. – № 6. – С. 2–6.
5. Родигіна І. В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання [Текст] / І. В. Родигіна. – Х. : Основа, 2005. – 96 с.
6. Тімець О. Географічна освіта як основа формування життєвих компетенцій учнів [Текст] / О. Тімець // Географія та основи економіки. – 2008. – № 6. – С. 2–4.
7. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования [Текст] / А. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.